

Приказ књиге: Наоми Клајн, *Доктрина шока – процват капитализма катастрофе*, Самиздат Б92, Београд, 2009, превод Тања Милосављевић, стр. 628

Прљава тајна неолибералистичке ере јесте у томе да ове идеје нису никад побеђене у великој бици идеја, нити су изгубиле на поштеним изборима. Оне су шокovima уклоњене с пута на кључним политичким раскршћима.

Кад је отпор био жесток, поражавањем су отвореним насиљем – газили су их Пиночеови, Жељцинови и Сјаопингови тенкови...

Вашингтон је демократски социјализам одувек сматрао већом претњом од тоталитарног комунизма, кога је било лако оклеветати и употребљавати као непријатеља.

Пуних седам година од појаве култне књиге генерације, неизреченог манифеста и општеприхваћене „алтерглобалистичке библије“ [No Logo](#) – насталог и објављеног на размеђи два миленијума – неупитна хероина овог разнородног и хетерогеног Покрета Свих Покрета у настајању Наоми Клајн, најзад се огласила својим новим насловом *Доктрина шока: процват капитализма катастрофе* од сада доступном и у српском преводу. Без дилеме, толико чекање се исплатило. Након темељног разобличавања корпоративистичког брендираног света у свом славном првенцу, Клајнова за неке можда и изненађујуће, поново потписује једну монументалну сагу, у којој одважно демистификује / демаскира / демонтира оно што назива „капитализам катастрофе“: катастрофалне тродеценијске резултате учинка глобалног неолибералистичког похода тзв. Чикашке економске школе, на челу са својим, данас покојним гуруом, Милтоном Фридманом. Минуциозно пратећи своју основну тезу о *докторима шока*, настојећи да прецизно дефинише име систему који немилосрдно руши сваки остатак јавне сфере, брижљиво креира катастрофе широм света и поништава било какву

преосталу разлику између велике владе и великог бизниса, уместо појмова конзервативизма, либерализма или капитализма, ауторка га не без добрих разлога назива корпоративистичким. Његов силовит успон започиње распадом некадашњег источног блока, иако су тада многи здраворазумски оптимистички очекивали да ће нестанком једне (ауторитарне и неуспешне) идеологије, као и стварних те метафоричких зидова који су одвајали ова два света, настати уистину хуманија и прогресивнија друштва, која ће успети да пронађу ону танку црвену линију између политичке слободе и економске сигурности, оно најбоље из сваког од та два блока. Народи који су се после четири-пет деценија зиме предугог незадовољства коначно ослободили репресивних диктаторских режима, несумњиво су ентузијастички – свакако и за нијансу одвећ наивно – очекивали да ће их задесити другачија судбина од лаконског

усвајања

оне друге, доскора непријатељске идеологије. А управо је то било оно што их је, у размерама непознатим икада пре тога, погодило последње деценије двадесетог века.

Једини начин на који се донекле успешно може имплементирати осебујна теорија ове опскурне чикашке групе јесте коришћење постојећих или стварање нових политичких и економских криза те потоњим неодложним примењивањем већ спремних пакета мера, што је, мора се признати доследно, представљало Фридманову идеју водилу кроз све бројне експерименте ове школе, све док оно што пре тога изгледа политички немогуће не постане политички неизбежно. Занемаривање, пренебрегавање, па чак и отворено кршење или мењање постојећих државних закона и регулатива, сасвим су пожељне активности у сврху ефикасног продора у неку страну земљу. „Корупција је саставни и непроменљиви део тих нових и савремених територија, исто као што је то била и за време колонијалних златних грозница. Будући да се најзначајнији послови приватизације увек потписују услед превирања економске или политичке кризе, ту никад нема јасних закона и ефикасних законодаваца – атмосфера је хаотична, а цене флексибилне, исто као и политичари. Ово у чему већ три деценије живимо јесте освајачки капитализам, чија се територијална граница непрестано помера, са сваком новом кризом, и који креће даље чим закон почне да му дува за врат.“ (стр. 273) Опширно описујући монструозне „научне“ експерименте у Канади злогласног психијатра Јуена Камерона педесетих година прошлог века, на врхунцу антикомунистичке хистерије у САД и пратећег „лова на вештице“, Клајн луцидно успоставља непобитне *линкове* који сежу све до данашњих дана нечовечних мучења и тортуре у логорима Гвантанамо или Абу Граиб, између осталих! „Ингениозно“ покушавајући да очисти ум и свест својих злосрећних пацијената, овај „великан“ научне мисли амбициозно се држао замисли о стварању потпуно новог човека, на темељима уништеног старог индивидуалитета, што ће врло брзо постати

неписано правило

чикашких

у

различитим својим модалитетима. Још већи проблем од страховите етичке злоупотребе овлашћења био је његов епохалан неуспех: колико год да је електрошоковима, дрогирањем, изолацијом и инвазијом на сва чула својих пацијената покушавао да их „очисти“, успео је тек да их потпуно дезинтегрише, уз редовну пратећу појаву амнезије.

Преношењем неуспешних психијатријских тортура на терен економије, идеолози неолиберализма сматрали су да се то исто може постићи путем тзв. шок терапије са читавим популацијама, само ако се доследно примени! „И док је Камерон сањао о томе да врати људски ум у то девичански чисто стање, Фридман је сањао о размоделирању друштва, о њиховом повратку у стање чистог капитализма, очишћеног од свих сметњи – владиних прописа, трговинских ограничења и утврђених интереса. Такође попут Камерона, Фридман је веровао да се, кад је привреда изузетно деформисана, њен повратак у исконски чисто стање може остварити само намерним наношењем болних шокова: само је „горка пилула“ могла да уклони с пута те деформације и рђаве обрасце.“ (стр. 61) Прва примена ових правила уследила је рушењем демократски изабране владе Салвадора Аљендеа у Чилеу и успостављањем надалеко злогласне диктатуре Аугуста Пиночеа, у тешко пробављивој комбинацији истовременог брисања и стварања, деструкције и реконструкције, и то од стране инсталираних некадашњих одушевљених Фридманових студената, што је оставило далекосежне последице (не само) на јужноамеричком континенту. Прости фактографски подаци говоре да претежна већина жртва помахниталог Пиночеовог и каснијих бројних сличних режима широм Јужне Америке, нису били припадници наоружаних група, него радници, уметници, професори универзитета и остали *ненасилни* активисти, при чему су њихови џелати били обилато финансијски потпомогнути прилозима разних филантр

опских

фондација звучних имена, па ће Наоми Клајн више него оправдано успоставити паралеле између тог

раног греха

неолибералистичке доктрине и потоњег „рата против тероризма“ који је тридесетак година потом повео Џорџ Буш јуниор. Касније „чишћење терена“ од стране организација за заштиту људска права, по правилу након што су тешки злочини већ почињени, пред нас поставља ново занимљиво питање: да ли је систематско насиље само нежељени *нуспроизвод*

стварања новог економског поретка или је оно сам његов сукус односно

conditio sine qua non

?! „Тортура је мучна, али неретко представља изузетно рационалан начин постизања конкретног циља; штавише, уме да буде и једини. А то повлачи дубље питање, оно које у то време многи у Латинској Америци нису смели да поставе. Да ли је неолиберализам инхерентно насилна идеологија и постоји ли у вези с њеним циљевима нешто што изискује бруталне политичке чистке, праћене операцијама сређивања нереда које потом спроводе покрети за људска права?“ (стр. 145) Читајући ово волуминозно дело, Наоми Клајн нам низом исцрпно наведених примера ненаметљиво, али неповратно сугерише како је ова друга алтернатива далеко вероватнија. То утолико више уколико имамо у виду која је вредност мучитељима највише била на удару – она за коју аргентински историчар Освалдо Бајер сматра да је једина трансцендентална теологија, свакако заједничка различитим групацијама затвореника, а истовремено у свему толико мрска идеолозима слободног тржишта: солидарност.

Иницијално чилеанско рушење легалног правног и демократског поретка, следиле су једна за другом, бројне околне државе, да набројимо само Аргентину, Боливију и Уругвај између осталих, што је до данас оставило несагледиве последице на „зеленом континенту“ али и директно проузроковало настанак прилично радикалног покрета отпора широм Латинске Америке којем смо директни савременици. Јужна Америка била је апсолвирана, Роналд Реган и Маргарет Тачер управо су испробали њихов рецепт на просторима САД и Велике Британије, али то нипошто није задовољавало нагло нарасле амбиције екипе чикашких идеолога. Њихови погледи су чежњиво били упрти у епохалне могућности новоотварајућег простора: Европе! Рушење првог источноевропског комунистичког режима у Варшави, васколико одушевљење и томе одговарајући *вишак значења*

око покрета Солидарност, били су прилика која се не пропушта. „Празан простор био је прикладна метафора јер су, у то време, сви видели у Солидарности оно што су желели: Нобелов одбор видео је човека „чије је једино оружје био мирољубиви штрајк“. Левица је видела искупљење, верзију социјализма неукраљану злочинима Стаљина или Маоа. Десница је видела доказ да ће комунистичке државе на макар и умерено изражавање неслагања реаговати бруталном силом. Покрет за људска права видео је људе затворене због својих уверења. Католичка црква видела је савезника у борби против комунистичког атеизма. А Маргарет Тачер и Роналд Реган видели су отвор, пукотину у совјетском оклопу, и поред тога што се Солидарност борила за управо она права која су обоје свим силама настојали да затру у својим земљама. Што је дуже трајала забрана њених активности, мит о Солидарности постајао је све моћнији.“ (стр. 198) Отвореном злоупотребом поверења пристодушних пољских бораца за слободу, прва европска шок-терапија могла је да ступи на дејство! Што је неколико година касније на редовним изборима оправдано кажњено правим дебаклом дотичног покрета. Ипак, иронијом историјске судбине или деловањем оног Хегеловог *светског духа*

, прва њихова победа на изборима и масакр студената на пекиншком Тргу Тјенанмен догодили су се истог дана – 4. јуна 1989.!

Успостављање потпуне слободнотржишне привреде далеко је успешније било у Кини, где се вође комунистичке партије у ту сврху нипошто нису устезали од употребе крвавих репресалија, него у Пољској, где је све изведено без отвореног насиља, што је још један прилог у корист невеселе хипотезе да су, превише често да би то напосто представљало пуку случајност, неолибералистичка доктрина потпуно отвореног тржишта и демократија међусобно потпуно инкомпатибилне! Распад Совјетског Савеза који је уследио, постала је тек она права шанса из снова за примену чикашких експеримената, свима познати катастрофални учинак Јељцинових „реформи“ није потребно нашироко елаборирати, а крахом СССР-а (због чијег су се постојања деценијама ови пре свега у *западним* земљама изнуђеним уступцима властитом становништву у доброј мери снебивали) више ништа није стајало на путу несметаном ширењу и монопољу идеологије слободног тржишта. Наоми Клајн успоставља горко тачан увид у везу између чилеанских и руских догађаја. Док је генерал Пиноче прво извео пуч, потом распустио *легалне демократске*

институције и најзад, као трећи корак, наметнуо шок терапију; Борис Јељцин је прво обезбедио примену шок терапије, затим укинуо демократске институције (провоцирањем чеченског рата и слањем тенкова на зграду

СОПСТВЕНОГ

парламента!) те се коначно диктаторским методама устоличио као једини, неприкосновени господар ситуације. Не треба ни наглашавати да су оба сценарија имала подједнако благодонаклона подршку Запада. Неопходни услов ванредне ситуације, испуњен је и у случају првог западног увођења шок терапије, након наизглед безначајног рата на Фолкландима, демократска правила игре се привремено суспендују, „гвоздена лада“ Маргарет Тачер уводи први програм једне радикалне политичке трансформације и сурово гуши масовно рударску побуну. Дириговани крах некада изузетно успешних економија тзв. азијских тигрова; отворена превара националног покрета отпора АНК у Јужној Африци; срамна злоупотреба незапамћене несреће (цунамија) у Шри Ланки и исти такав поступак у ратом разореном Либану; само су неки између осталих прилога за историју бешчасћа опсежно документоване оптужнице која иде на душу катедре за економију на Универзитету у Чикагу. Али, без обзира колико вам бескрупулозно деловало све ово до сада, најгори дани су тек долазили.

Терористички удар/медијски спектакл који је променио слику света каквог смо га до тада познавали, временски се чудно поклопио с доласком нове републиканске администрације на власт. Политички ветерани и вишедеценијски истакнути *играчи* у великом бизнису, коначно су приграбили прилику да оно што је раније само експортирано у друге земље, примене и код своје куће. Послуживши као савршено оправдање, лудачки удари авиона у њујоршке куле близнакиње, означили су почетак тортуре и према

СВОЈИМ

грађанима, зорно показујући да им чак ни њихови интереси баш ништа не значе, напротив. У инаугуралном говору на почетку свог другог мандата, Буш млађи описао је еру између хладног рата и зачетка његовог „рата против тероризма“ као блажене „године одмора“, док није дошао толико очекивани и

прижељкивани

„дан ватре“! Донекле оправдана интервенција у Авганистану, потпуно неоправдана инвазија на Ирак, те отворено кршење људских права у дотад незамисливим размерама над милионима америчких грађана, означиле су улазак света у нови век и миленијум, на трагу давнашњег сна о стварању узорне корпоративистичке државе, независне од *старомодног*

владиног управљања. Клајн луцидно поентира како сама сврха постојања Бушове администрације не лежи у добијању било којег рата, већ у самом одржавању сукоба ниског интензитета, што ће уродити стварањем „безбедности“ све мањих, изолованих простора за повлашћену касту, насупрот све већих и радикализованих маса покрадених очајника. Бесрамно – унапред урачунато! – богаћење привилегованих крупних капиталиста, веома блиских врху власти или веома често чак паралелно ушанчених у њој, налази се изнад било каквог другог државног, националног или хуманистичког интереса. Неоконзервативци чине сушто оличење онога против чега се, у бољим данима

америчке историје, тако горљиво борио Френклин Д. Рузвелт, громко истичући да не жели да види нити једног милионера створеног из пепела катастрофе другог светског рата. Свако друго тумачење, пре ће бити одраз недостатка информација или исконске наивности. „Неокони – група која обухвата Чејнија, Рамсфелда, Шулца, Џексона и, рекла бих, Кисинџера – свим силама се труде да себе прикажу као интелектуалце с идеалима или као борбене реалисте, вођене идеологијом и великим идејама, а не нечим тако приземним као што је профит... Чак су и најштрији критичари склони да приказују неоконе као истинске вернике, мотивисане искључиво посвећеношћу премоћи Америке и Израела, којом су у тој мери обузети да су спремни да жртвују економске интересе за љубав „безбедности“. Та разлика је комбинација лажи и амнезије. Право на тежњу за неограниченим профитом одувек је било у средишту идеологије неокона.“ (стр. 364)

Злочиначка агресија над најпогоднијом одабраном метом – Ираком – савршено је подражавала експерименте психијатра Камерона над појединцима од пре пола века: план је био да се шокира и заштраши читава популација ове велике земље, потпуно уништи њена инфраструктура, хотимице укине стотине хиљада радних места, дозволи скандалозна пљачка културно историјских антиквитета непроцењиве вредности, а затим, када се уђе на брисани простор, инсталирају инструменти другачије, победничке цивилизације, од ланаца брзе хране до свих врста јефтених кућних апарата. Резултат је очекивано катастрофалан, ако у то не рачунамо ширење верског екстремизма и праву поплаву нових екстремистичких и терористичких група које се боре *свако са сваким*, а чији настанак је управо

креиран

инвазијом и окупацијом! У свему томе, управо је упадљива сличност између наводних непријатеља – „Терористи не покушавају да победе кроз директно сукобљавање; они покушавају да слома морал јавности спектакуларним, телевизичним представама које тренутно износе на видело рањивост њиховог непријатеља, али и њихову сопствену окрутност. То је била теорија у позадини напада 11/9, баш као што је то била и теорија у позадини инвазије Ирака.“ (стр. 377) Међутим, ни ту није крај неслућеним иновативним решењима неокон екипе. Већ припремљене, пажљиво одабране корпорације не само да су – махом на терет пореских обвезника САД, које за то нико ништа није питао! – оствариле незамисливе профите од уништавања, већ су пре осталих и стале у ред за заузимање још лукративније позиције, која, истини за вољу, у маштовитости превазилази све до тада виђено: права на

превентивну реконструкцију

оних места чије уништавање још није ни започело! Суочена с таквим очекивањима корпоративног сектора, политици остаје само да послушно следи њихове економске налоге. Призори катаклизме готово библијских размера у Њу Орлеансу, и шокантно (не)реаговање надлежних институција, само су поткрепили овакве страхове.

Процват глобализације на свом врхунцу у деведесетим годинама, претворио се у антиутопијску визију сукоба безбројних илегалних емиграната и стварних или набеђених

ратника џихада са све мањим оазама сигурних „зелених зона“, попут оне у Ираку, а највећа претња континуираном расту „капитализма катастрофе“ јесте свака прилика за остваривањем политичког мира и економске стабилности. „Суштина је у томе да су за остварење истинске Фридманове визије неопходни ауторитарни услови, а да се његов економски модел у демократском окружењу може увести само делимично. Да би се економска шок терапија применила без ограничења – као седамдесетих у Чилеу, поткрај осамдесетих у Кини, деведесетих у Русији и после 11. септембра 2001. у САД-у – увек је потребна некаква врста велике колективне трауме, која привремено суспендује демократску праксу или је у целости блокира.“ (стр. 17/8) Горка истина је да након програма стабилизације ММФ-а остају милиони новостворених сиромашних људи, од ситних пољопривредника и предузетника, до радника у јавном сектору и синдикалаца, који никада неће доживети срећу да се врате у претходно стање. Закономерна учесталост тих резултата увелико кореспондира са давнашњим Фридмановим уверењем како је економија заправо ригорозна дисциплина попут физике или хемије. Оно што пак, неолибералистички гуру случајно или намерно испушта из вида, јесте *ситница* да за разлику од тих егзактних наука, он за своја опсесивна уверења није имао нити један практичан пример који би доказивао тезу о савршеном друштву пуном обиља, које би настало након што се уклоне све регулативне препреке. С тим у вези, Клајнова неће пропустити да изведе закључак како се државни удари, ратови и масакри, детаљно описани у

Доктрини шока

никада нису третирали као

организовани

капиталистички злочини, него искључиво као (претерано учестили) ексцеси појединих диктатора који су се одвише ревносно уживљавали у своју улогу.

Закључним поглављем пуним наде, упркос свим суморним подацима читаоцу предоченим у овој капиталној студији, бројним наведеним примерима почетка „народне реконструкције“ ова млада и храбра канадска списатељица својим личним примером се још једном супротставља пасивном прихватању затечене ситуације као неминовне, у отвореном позиву на *глобални* отпор против *fait accompli* политике неолибералних доктора шока. У помало заборављеном – данас већ помало

passe

– маниру романтичног оптимизма, Наоми Клајн, која је лично обишла многа од места о којима пише, уз веома богати списак пожртвованих сарадника који су темељно упознати с неком од локалних ситуација, наглашава да је период капиталистичког монопола ипак био веома, чак изненађујуће кратак: свега осам година, од пада СССР-а 1991. па до неуспелих преговора Светске трговинске организације 1999. Уместо деструктивне филозофије потпуног брисања свега постојећег, мукотрпно изграђиваног стотинама и хиљадама година људске цивилизације, ради наметања униформних, а никада до краја потврђених вредности, она конкретно предлаже другачији пут: „За разлику од фантазија о Вазнесењу, апокалиптичном брисању које омогућава етерично бекство истинских верника, обновитељски покрети локалног становништва полазе од претпоставке да нема бекства из велике збрке коју смо створили и да је било већ сасвим

Крвави трагови доктора шока

Пише: Дејан Петровић
понедељак, 12 октобар 2009 12:08

довољно брисања – историје, културе, памћења. То су покрети који не теже да почну од нуле, већ од остатака, од рушевина које леже свуда око њих. Док корпоративистички поход наставља своје силовито назадовање, појачавајући снагу шока не би ли се пробио кроз растући отпор на који наилази, ови пројекти показују правац којим се може напредовати између различитих фундаментализама.“ (стр. 530) Следећи тиме савет Арундати Рој како сва лепота људске цивилизације лежи с ону страну та два фундаменталистичка, идеолошка пола, подједнако крвавих трагова,

Доктрина шока

више је од тек првог начињеног корака у том правцу.